Марія РИЖИК,
аспірантка кафедри філософії,
Одеський Національний Університет імені І. І. Мечнікова
(м. Одеса, Україна)

МЕТАМОРФОЗИ СУЧАСНОЇ ІНДІЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ: ОНТОЛОГІЯ БУТТЯ

Девдатт Паттанаїк – сучасний індійський письменник та міфолог. Він відомий своїми інноваційними підходами до традиційних міфологічних матеріалів та їх використанням у сучасному контексті. Під впливом глобалізації та політики мультикультуралізму, він поміщає старий міф у нові реалії. Його ідеї щодо впровадження релігійних знань у бізнес, лідерство, менеджмент та освіту популярні у сучасному індійському суспільстві. Для того, щоб зробити свою творчість більш ґрунтовною, вищезгаданий міфолог займається не лише інтерпретацією міфів, а й зачіпає основи індійської філософії.

Мета цієї роботи полягає в тому, щоб відобразити еволюцію базових принципів індійської філософії у сучасних проектах міфотворчості, на основі ідей відомого міфолога Д. Паттанаїка. Основним джерелом аналізу у цій статті є книга «Девалока з Девдаттом Паттанаїком 2» (Devlok with Devdutt Pattanaik 2) [1]. У цьому творі Д. Паттанаїк надає свою інтерпретацію персонажів індійської міфології, аналізує їхню поведінку, сюжети відомих міфів, та розмірковує щодо ключових аспектів індійської філософії.

Атман та джива. Розгляд концепцій Атмана та дживи у філософії індуїзму розкриває глибинний онтологічний аспект, який зачіпає основи осмислення буття. У звичайному європейському розумінні, термін «джива» є найбільш відповідним для поняття душі, а переклад терміна «Атман» як «душа» (англ. soul) не є коректним.

У індуїстській традиції Атман розглядається як вищий, вічний принцип, що є незмінним та нескінченним. Він вважається нестворeним і трансцендентним, єдиним із найвищою реальністю – Брахманом чи Параматманом. Джива, натомість, піддається циклу перероджень і схильна до законів карми, а також обмежена часом і простором.

У «Мандук'я-упанішада» надається наступне визначення Атмана: «(Це) невидиме (жодним органом чуття), ні з чим не пов'язане, незрозуміле (розумом), немислиме, неописне, по суті має природу Свідомості, що становить Я; по суті, він має природу Свідомості, що складає лише Самість, відкидання всіх явищ, спокій, всю Блаженність та Неподвійність. Це те, що відомо як четвертий [стан Атмана] (Турія). Це Атман, і його потрібно усвідомити» [2, с. 50].

Давайте звернемося до запитання, яке поставили Д. Паттанаіку: *«Яке точне розуміння атми – душа [jiva] чи розум [manas]?»* [1, Chapter 6]. Підкреслюючи саме формулювання цього запитання, важливо відзначити, що ні манас, ні джива не є Атманами, хоча в багатьох англомовних джерелах слово «Атман» перекладається як «soul» (англ. soul). Тепер настав час проаналізувати відповідь Д. Паттанаїка.

Д. Паттанаїк вказує на те, що *«атма – це те, що робить істоту живою і здатною бути свідомою»*, здійснюючи логічну інверсію [1, Chapter 6]. Правильніше говорити навпаки, що саме істота в вигляді дживи робить Атман живим і усвідомлюючим навколишню матеріальну дійсність.

Якщо Атман як початкова точка Параматмана не може бути живою, то яким чином вона може зробити істоту живою (за Д. Паттанаїком), якщо вона сама нежива? Індивідуальний Атман, як Вище духовне «Я» у вигляді дживи, завдяки перевтіленням, набуває досвіду та знань, які дозволяють йому більш ефективно рухатися та продовжувати процес реінкарнації.

Продовжуючи відповідати на питання, міфолог протиставляє поняття Атмана міркуванням, що *«будь-який матеріальний об'єкт може зруйнуватися, перебувати у певному просторі та мати певні властивості»* [1, Chapter 6]. Він також стверджує, що саме душа *«не схильна до впливу часу, простору та форми»* [1, Chapter 6]. Проте варто зауважити, що він плутає поняття дживи (душі) із поняттям Атмана (в антиматеріальній духовній точці Параматмана). Тому що не джива, а саме Атман не піддається впливу часу, простору та матеріальній трансформації.

Мокша та нірвана. Д. Паттанаїка питають: *«У чому різниця між мокшею і нірваною?»*. Міфолог відносить термін «нірвана» до буддизму, а «мокша» – до індуїзму і пояснює: *«Нірвана – це термін, який вживається у буддизмі, тоді як мокша – у індуїзмі. У буддизмі відсутня концепція атми, тому нірвана – це визволення від індивідуальності. Мокша – це визвільнення атми від пут матеріального світу <...>»* [1, Chapter 6].

Однак термін «нірвана» використовується не тільки в буддизмі, але також і в індуїстських джерелах. У той же час і термін «мокша» (процес звільнення), хоч і рідше, ніж термін «нірвана», але зустрічається в трактатах буддистів.

Різниця між мокшею і нірваною полягає в тому, що мокша представляє собою процес звільнення з пут матеріального світу, тоді як нірвана є кінцевим результатом або наслідком цього процесу – мокшадхарми. Через стан самадхі настає повернення додому до Параматмана. Атман очищається від усіх матеріальних тіл, включаючи дживу, звільняється і повертається в лоно Параматмана, що і буде абсолютною очищеністю.

Феномен полягає в тому, що Будда інколи стверджував існування бога, а інколи – його відсутність. Отже, теоретично, Будда міг визнавати те, що поняття Атмана у тому чи іншому вигляді є у буддизмі. Чандракірті, буддійський чернець, вказував, що Будда говорив про Атман перед неосвіченими слухачами, припиняючи таким чином їхній матеріалізм. Однак він використовував термін «анатман» у розмовах з більш інтелектуальними учнями, щоб позбавити їх прихильності до особистості. Ті, хто досягали пробудження, розуміли, що Атман не є ані реальним, ані нереальним.

Висновки. Судячи з проаналізованих уривків, можна зробити висновок, що Д. Паттанаїк рідко глибоко вдається в суть індійської філософії, віддаючи перевагу спрощеному викладу та відображенню релігійних аспектів без достатнього осмислення їхнього філософського коріння. Такий підхід може призвести до симпліфікації глибоких релігійно-філософських ідей, зводячи їх до рівня «духовних продуктів».

Однією з основних неточностей Д. Паттанаїка є його інтерпретація терміна «Атман» як «душі». Однак, за умови, що в англомовній літературі некоректне злиття термінів Атман і душа (англ. soul) трапляється часто, цю неточність можна пояснити недостатньою вивченістю такого поняття як Атман.

У результаті глобалізації та політики мультикультуралізму створюються сприятливі умови для більш активної взаємодії між представниками різних традицій та культур. Проникнення західної культури та цінностей у інші культурні контексти може призвести до втрати глибини та тонкощі сенсу термінів. Це ускладнює їхнє правильне та точне тлумачення як у текстах, так і в різних аспектах міжкультурної комунікації.

Список використаних джерел

1. Pattanaik, D. Devlok with Devdutt Pattanaik 2. Penguin Random House India, 2017. URL: https://a.co/d/dNL8efT
2. The Mandukyopanishad with Gaudapada's Karika and Sankara's Commentary. Mysore: Sri Ramakrishna Ahrama, 1949. 340 p. URL: https://archive.org/details/MandukyaUpanishadKarikaWithShankaraBhashya-SwamiNikhilananda/page/n3/mode/2up